

EL DRET SUCCESSORI VALENCIÀ EN TEMPS DE LA NOVA PLANTA. VIGÈNCIA I APLICABILITAT

Carles Tormo i Camallonga
Universitat de València-Estudi General

Resum

El procés judicial sobre l'herència dels cònjuges Gosalbes i Riera que es tramita en el Jutjat Municipal d'Alacant i, després, en l'Audiència Reial de València en la segona meitat del segle XVIII, és una bona mostra que el dret foral valencià va continuar vigent després de la seua supressió amb el Decret de Nova Planta del 29 de juny de 1707. Almenys així fou, en l'àmbit privat, per als actes i negocis jurídics formalitzats amb anterioritat a la publicació del dit decret en cada municipi. Les antigues normes i pràctiques notariales valencianes no havien caigut en l'oblit de la població, ni tampoc dels advocats i juristes, però en la seua interacció amb el nou dret castellà s'originaran conflictes respecte a la seua aplicabilitat, i més per a unes autoritats que ja no estaven versades ni tan sols en la llengua dels Furs. La resolució final sembla indicar-nos que el més apropiat era evitar qualsevol tipus d'intervenció judicial.

Paraules clau: decrets de Nova Planta, dret foral valencià, procés judicial, Audiència Reial de València, dret successori, formalització del testament, vigència, aplicació.

EL DERECHO VALENCIANO DE SUCESIONES EN TIEMPOS DE LA NUEVA PLANTA. VIGENCIA Y APLICABILIDAD

Resumen

El proceso judicial sobre la herencia de los cónyuges Gosalbes y Riera que se tramita en el Juzgado Municipal de Alicante y después en la Audiencia Real de València en la segunda mitad del siglo XVIII, es una buena muestra de que el derecho foral valenciano continuó vigente tras su supresión con el Decreto de Nueva Planta del 29 de junio de 1707. Y así será al menos, en el ámbito privado, para los actos y negocios jurídicos formalizados con anterioridad a la publicación de dicho decreto en cada municipio. Las antiguas normas y prácticas notariales valencianas no habían caído en el olvido de la población, ni tampoco de los abogados y juristas, si bien en su interacción con el nuevo derecho castellano se asistirá a conflictos en cuanto a su aplicabilidad, máxime por parte de unas autoridades que ya no estaban versadas

siquiera en la lengua de los *Furs*. La resolución final parece indicarnos la oportunidad de prescindir de intervenciones judiciales.

Palabras clave: decretos de Nueva Planta, derecho foral valenciano, proceso judicial, Audiencia Real de Valencia, derecho sucesorio, formalización del testamento, vigencia, aplicación.

VALENCIAN SUCCESSION LAW IN NUEVA PLANTA TIME. VALIDITY AND APPLICABILITY

Abstract

The judicial process that is processed on the inheritance of the spouses Gosalbes and Riera in the Municipal Court of Alicante and, later, in the Royal Court of València, in the second half of the 18th century, is a good example that Valencian Foral Law continued in force after its suppression with the Nueva Planta decree on June 21, 1707. It will be like that at least, in the private sphere, acts and legal businesses formalized before the publication of that decree in each municipality. The old notarial norms and practices had not been forgotten by the population, nor by lawyers and jurists, although there were conflicts about their applicability in their interaction with the new Castilian Law. It was the case, specially, with some authorities who had not known Valencian Law. The final resolution seems to indicate the opportunity to avoid any judicial interactions.

Keywords: decrees of *Nueva Planta*, Valencian *foral* law, judicial process, Royal Court of Valencia, inheritance law, formalization of the will, validity, application.

DROIT VALENCIEN SUR SUCCESSIONS A L'ÉPOQUE DU NUEVA PLANTA. VALIDITÉ ET APPLICABILITÉ

Résumé

Le processus judiciaire qui est traité sur l'héritage des époux Gosalbes et Riera devant le tribunal municipal d'Alicante, et plus tard devant le tribunal royal de Valence, dans la seconde moitié du XVIIIe siècle, est un bon exemple de la poursuite de la loi forale valencienne. en vigueur après sa suppression avec le décret Nueva Planta du 29 juin 1707. Et il en sera ainsi au moins, et dans la sphère privée, pour les actes et affaires juridiques formalisés préalablement à la publication dudit décret dans chaque commune. Les anciennes normes et pratiques notariales valenciennes n'avaient pas été oubliées par la population, ni par les avocats et les juristes, bien que dans leur interaction avec la nouvelle loi castillane, il y aura des conflits concernant leur applicabilité, en particulier de la part de certaines autorités qui n'étaient même plus versé dans la langue des *Furs*. La résolution finale semble nous indiquer la possibilité de se passer des interventions judiciaires.

Mots-clés: décrets de *Nueva Planta*, droit foral Valencien, procédure judiciaire, Court Royale de Valence, droit successoral, formalisation du testament, validité, application.

1. INTRODUCCIÓ

Amb la batalla d'Almansa del 25 d'abril de 1707 s'iniciava la llarga i definitiva conquesta borbònica dels territoris fidels a l'austriacista Carles III, en la guerra de successió al tron de la monarquia hispànica. Amb el Reial decret del 29 de juny de 1707 s'obria el procés de desmantellament dels ordenaments jurídics dels territoris de la Corona d'Aragó, començant pel valencià, el qual esdevindria un assaig i camp de proves respecte al que passaria amb els altres territoris i ordenaments.¹ Però la substitució del dret valencià pel castellà no fou immediata ni senzilla, almenys en l'àmbit privat. Ans al contrari, a través d'alguns plets particulars sabem que la pervivència de segons quines institucions jurídiques s'allargaria fins dècades més tard,² com també s'allargarien les disquisicions doctrinals sobre quins aspectes afectava aquesta pervivència. Atés que la primera decisió i la més radical del monarca Borbó fou, com tot sembla indicar, tan sorprenent com poc reflexionada en la seua tramitació i aplicació, i malgrat l'intent de concreció i esclariment pel Reial decret del 29 de juliol, quedava servida la confusió en tot allò relacionat amb la vigència i l'aplicació de segons quin dret, el valencià o el castellà, i en quin àmbit. Són les conseqüències no buscades d'unes voluntats reials que, com apuntem, es van voler evitar per a Aragó, Mallorca i Catalunya amb les respectives disposicions, molt més detallades i previsoros.³

1. Sobre la Nova Planta a València es poden veure com a punt de partida Mariano PESET REIG, «Notas sobre la abolición de los fueros de Valencia», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 42 (1972), p. 657-715, i Mariano PESET REIG, «La creación de la Chancillería en Valencia y su reducción a Audiencia en los años de la nueva planta», a *Estudios de historia de Valencia*, València, Universidad de Valencia, Secretariado de Publicaciones, 1978, p. 309-334. Vegeu també Javier PALAO GIL, «Del giro de 1705 a la ocasión de 1707: génesis del decreto de abolición de los fueros de Valencia y Aragón», a J. M. GOERLICH i Ángel BLASCO (coord.), *Trabajo, contrato y libertad: Estudios jurídicos en memoria de Ignacio Albiol*, València, Universitat de València, 2010, p. 411-428. Ara bé, com apunta Palao Gil, a penes s'ha estudiat l'activitat judicial de l'alt tribunal durant el segle XVIII; vegeu Javier PALAO GIL, «Crisis, agonía y extinción de un alto tribunal en la España borbónica: la Chancillería de Valencia y su transformación en Audiencia (1711-1716)», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 83 (2013), p. 481-542.

2. Respecte a la repercussió d'aquesta substitució en l'Administració de justícia i la resolució dels plets, vegeu Pascual MARZAL RODRÍGUEZ, *El derecho de sucesiones en la Valencia foral y su tránsito a la Nueva Planta*, València, Universitat de València, 1998, p. 156 i seg.

3. És molta la bibliografia de què disposem sobre la qüestió jurídica dels i en els decrets de Nova Planta, de manera que, sense ànim d'exhaustivitat i com a punt de partida elemental, vegeu Carlos TORMO CAMALLONGA, «L'Audiència de Barcelona i la pràctica jurídica catalana arran de la Nova Planta», a J. DAN-TÍ, X. GIL i I. MAURO (coord.), *Actes del VII Congrés d'Història Moderna de Catalunya: Catalunya, entre la guerra i la pau: 1713-1813*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2013, p. 866-887.

El plet del qual parlarem en les pàgines següents és una prova manifesta del que diem. Creiem que estem davant d'un cas realment límit quant a les seues dates, i en dos sentits: per una banda, per l'escenari tan ajustat dels fets que originaren el plet en relació amb els episodis que donarien per conclosa la guerra al regne de València i la substitució d'un dret per un altre; per l'altra, per les dates tardanes de l'inici del plet i de la seua resolució final davant l'Audiència de València. No creiem probable que es donaren casos similars gaire més tard. L'objectiu d'aquest treball és, doncs, apropar-nos a través d'un cas judicial concret a algunes de les conseqüències més tardanes pel que fa al règim de vigència, aplicació i efectivitat pràctica del referit Decret del 29 de juny de 1707, així com de la seua normativa desenvolupadora.

Desfasada queda ja la idea, propagada durant massa temps per la historiografia jurídica, del suposat conformisme valencià respecte a la pèrdua del dret propi. Els estudis més recents de Javier Palao i Pilar García Trobat, entre d'altres, ens ho desmenteixen de manera incontestable tot demostrant els nombrosíssims moments en què autoritats diverses sol·licitaren la seua recuperació.⁴ Lluny de voler reproduir tot el que ja se n'ha publicat, ens limitarem ací a dir, per exemple, que si el 1712 els regidors del Cap i Casal, en eixe intent de recuperar el dret perdut, exposaven en un memorial entregat al duc de Vendôme que «de mañana judican con unas leyes, a medio día con otras, y a la tarde con otras», les manifestacions dels juristes en la mateixa direcció es repetiran al llarg de tot el segle. De nou i a mode d'exemple, tenim les significatives paraules de Tomás Manuel Ferrández de Messa, que el 1747 deia:

Todavía quedan de nuestros antiguos Fueros muchas reliquias, y se camina a obscuras entre sus ruínas y entre los tropiezos de las nuevas plantas y edificios de estilos, leyes y juzgados, y cómo y cuándo hemos de regirnos por lo antiguo o por lo moderno, no lo podíamos alcanzar sin estar bien impuestos en los derechos de entrambos tiempos, y en los decretos reales con que se nos ha mandado, ya seguir el uno ya el otro, y tal vez a ninguno de ellos, sino un medio acomodado à la mixta composición de las presentes cosas de este Reyno.⁵

---

4. Javier PALAO GIL, «Del dret foral al dret civil valencià: història i evolució d'una reivindicació secular», *Revista Valenciana d'Estudis Autònomic*, núm. 51 (2008), p. 165-199; Javier PALAO GIL, «La integració del derecho histórico en el desarrollo del moderno derecho civil valenciano», *Iura Vasconiae*, núm. 13 (2006), p. 447-483; Pilar GARCÍA TROBAT, *Nostalgia de los fueros perdidos: La incesante reivindicación del derecho civil valenciano*, València, Tirant lo Blanch, 2020; Pilar GARCÍA TROBAT, «Los valencianos ante la derogación de los Fueros», a Javier PALAO GIL i María Pilar HERNANDO SERRA (coord.), *Los valencianos y el legado foral: Historia, sociedad, derecho*, València, Servei de Publicacions de la Universitat de València, 2018, p. 141-156.

5. Tomás Manuel FERNÁNDEZ DE MESSA, *Arte histórica y legal de conocer la fuerza y uso de los derechos nacional y romano en España*, València, 1747, antepenúltima pàgina del pròleg.

Anys després, el 1759, el rector i el claustre de la Universitat de València aprofitaven la carta de felicitació que remetien a Carles III pel seu accés al tron, per a fer-li saber i suggerir-li el següent:

Don Felipe quinto, con su gran prudencia i sabiduría ordenó, que en la Real Audiencia del Reino de Valencia aya siempre a lo menos cierto número de ministros que sean valencianos, para que mejor se entiendan los fueros de este reino, según los quales se han de juzgar en lo civil las controversias ocasionadas de los contratos i testamentos antiguos [...]. I con tan prudente precaución puede tener V. Mag. ministros hábiles en esta su Real Audiencia, i promoviéndolos según su mérito al Supremo Consejo de Castilla, este (como lo avía antes en el Consejo de Aragón) tendrá (como ha tenido siempre) ministros llenamente instruidos en los fueros y privilegios de este reino.⁶

Pocs anys més tard, el 1764, Josep Berní i Català, que precisament en eixos moments era un dels majors estudiosos del dret castellà, també deia que un dels motius de la dificultat i pesadesa del càrrec de fiscal en el regne de València radicava en el fet que:

Casi todos los Expedientes dimanen de antiguos Fueros, y práctica diferente de la Castilla, de forma que el hombre más docto en Jurisprudencia que venga de otra parte ha de tener la paciencia de instruirse de los *Fueros* y de la *práctica antigua*, asunto muy difícil y [que] requiere muchos años.⁷

Igualment interessants són les paraules següents de Gregori Mayans i Siscar, el 1767, amb motiu de la seua proposta de reforma dels plans d'estudis universitaris:

En los Reinos y provincias en donde hay Derecho municipal, debe haber un catedrático de él; pongo por ejemplo en el Reino de Valencia, en donde el conocimiento de sus Fueros es necesario, porque por ellos se deben juzgar en este Reino todas las controversias eclesiásticas del tiempo presente y pasado, y también todos los que tienen su origen en los contratos y testamentos de más de cinco siglos [...] los abogados que no los tienen ni pueden sacar de ellos las consecuencias necesarias, aplicándolas a los casos particulares que se ofrecen, ni pueden después

---

6. *Cartas morales, militares, civiles i literarias de varios autores españoles, recogidas i publicadas por don Gregorio Mayans i Siscar, del Consejo del Rei Nuestro Señor i Alcalde Honorario de Su Real Casa i Corte. Tomo quarto. Con licencia*, València, Salvador Faulí, 1773, p. 165.

7. Josep BERNÍ I CATALÀ, *Resumen de los privilegios, gracias y prerrogativas de los abogados españoles*, València, Joseph Th. Lucas, Impress. del S. Oficio, 1764, p. 37. Creiem, no obstant això, que Berní exagerava quan deia «casi todos», tal vegada amb l'objectiu d'aconseguir una plaça en l'Audiència.

alegar según conviene y es necesario, y por las mismas razones los jueces no pueden sentenciar como deben.⁸

Malgrat les dates en què foren publicades aquestes quatre manifestacions i altres de similars, tan a prop del plet que ací ens porta, no creiem que condicionaren la seua resolució. Sí que podem pensar, però, en un estat d'opinió respecte a això entre la magistratura del moment. Hi tornarem més endavant.

La qüestió és que són diversos els assumptes que en aquest procés foren objecte de discussió davant la judicatura i que, de segur, podríem generalitzar a molts altres de similars: el moment concret en què en cada municipi s'havia d'entendre que el dret valencià quedava derogat i substituït pel castellà, el valor de la protocolarització dels documents, en aquest cas del testament, o la necessitat o no del paper segellat per a la validesa de segons quines actuacions oficials. Cal deixar ben clar, però, que tant en aquests punts com en altres dels quals parlarem ací, atendrem, més que no pas a la normativitat dels ordenaments jurídics valencià i castellà, a l'enteniment que cadascuna de les parts litigants tenia sobre ells, que —és important destacar-ho des del principi— ens remetrà sempre a la pràctica notarial, ja que aquesta resultava imprescindible per a entendre mínimament la conformació del dret de successions, molt especialment la del valencià.

Si bé aquest estudi té un caràcter no tant especulatiu com descriptiu —cal reconèixer-ho—, és precisament açò el que ens permetrà acostar-nos a les conseqüències del canvi jurídic viscudes més directament tant pels operadors jurídics com per la mateixa població afectada. És l'interès per apropar-nos a aquestes vivències personals el que ens empena a voler conèixer no solament la conclusió general a què puguem arribar, sinó també el rerefons de cadascun dels escrits del procés; esta és la raó de les nombroses referències literals que aportarem. Igualment, i si bé les parts que hi intervenen plantegen diferències sobre les normes processals aplicables, nosaltres ens centrarem en les relatives al dret substantiu.⁹ Abans que res, però, caldrà entrar en el plet en qüestió, encara que siga mínimament.¹⁰

---

8. M. PESET REIG, *Mayans y Siscar y la reforma universitaria: Idea del nuevo método que se puede practicar en la enseñanza de las universidades de España, 1 de abril de 1767*, València, Bonaire, 1975, p. 248-249.

9. Sobre el procés de finals del segle XVIII vegeu, a títol merament orientatiu, José FEBRERO, *Librería de escribanos e instrucción jurídica teórico práctica de principiantes*, 2 parts, 6 vol., Madrid, 1769-1781; Diego GOSÁLBEZ DE VILLARROEL, *Instrucción de escribanos en orden a lo judicial, utilíssima también para procuradores y litigantes*, Madrid, 1769; FRANCISCO BERMÚDEZ DE PEDRAZA, *El arte para estudiar jurisprudencia*, Madrid, 1612; Juan de HEVIA BOLAÑOS, *Curia Filípica*, 2 vol., Madrid, 1776; o l'obra en el seu conjunt de Josep Berní i Català.

10. «Alicante. Año de 1762. Expediente: Sobre qe. Gregorio Gozalbes vezino de la Univerd. de Sn. Juan, pretende se prothocolize un papel o testamento de los difuntos Gregorio Gozalbes y Gertrudiz Riera. Juez El Sor. Alcde. mar. Essno. Joseph Martí» (amb una altra tinta apareix «Dr. Nadal, Dr. Boyl».

2. EL TESTAMENT DE GREGORI GOSALBES I GERTRUDIS RIERA

El 13 de febrer de 1709, a la universitat de Sant Joan del partit jurisdiccional de la ciutat d'Alacant, els cònjuges Gregori Gosalbes i Gertrudis Riera emeten les seues darreres voluntats, les quals són redactades, atés que cap dels dos no sap ni llegir ni escriure, pel mossén Josep Planelles.¹¹ És un testament amb el nomenament de marmessors «l'u per l'altre» i, en cas de morir tots dos, en la persona del gendre, Batiste Planelles, i, a falta d'aquest, en el fill major d'aquells, Josep. Per dit testament resultaven hereus universals de tots els béns, els drets i les accions, a parts iguals però amb determinades particularitats en cas que algú entrara en religió, els quatre fills mascles: Josep, Gregori, Joan Batiste i Alexandre. Metrestant, les dues filles, Josepa i Gertrudis, només rebien el dot que s'hi fixava, amb el dret a succeir els germans únicament en el cas de morir tots ells sense descendència directa. Perquè, en cas que morira algun d'ells sense aquesta descendència legítima i directa, com fou el que va passar, els seus béns heretats passarien primerament als altres germans mascles i, d'aquests, als seus hereus igualment mascles.

El 17 de febrer, el notari Antoni Cerdà autoritzà el testament amb sengles certificacions de l'escrit de voluntats i de la qualitat de cadascun dels intervinents. No obstant això i «con motivo de las turbulenzas de las pasadas guerras y otros contratiempos acaecidos en este país, quedó sin prothocolizar y extraviado de los papeles pertenecientes al oficio de dicho Cerdá».¹² Amb els riscos de la seua parquedat, el canvi de règim jurídic i el pas del temps, es donaria el conflicte per servit, especialment des que el fill Joan Batiste, hereu dels béns dels seus germans Josep, Alexandre i Josepa, morts sense descendència, testa el 16 de març de 1759 per a deixar els béns heretats en favor del seu nebot, fill de la seua germana Gertrudis, Jaime Marco, i aquesta, arribat el moment, també testa en favor del seu mateix fill.

Anys més tard i després d'un més que enrevessat periple, el dit paper testament dels avis Gosalbes-Riera és trobat en mans de Juan Martínez, apoderat dels havers dels

---

els quals, segons els registres de què disposem, devien ser els advocats); Arxiu del Regne de València, *Escribanías de Cámara*, any 1762, núm. 3. El lligall de la primera instància consta de 167 fulls i el lligall de la segona, de 32. Com que el de primera instància és l'únic lligall que veurem ací, en les futures citacions ens limitarem a concretar el número de foli en qüestió. Sobre l'estructura dels plets davant la justícia municipal i l'Audiència de València a finals del segle XVIII, vegeu CARLOS TORMO CAMALLONGA, «El abogado en el proceso y la argumentación en los informes jurídicos del XVIII», *Ius Fugit: Revista Interdisciplinar de Estudios Histórico-jurídicos*, núm. 10-11 (2003), p. 1079-1131.

11. Tant els noms com els cognoms dels subjectes que hi intervenen, apareixen en els diferents documents escrits indistintament en valencià o en castellà, tant en la forma que entenem com a valenciana com en la castellana. Per a cadascuna d'aquestes formes trobem, a més, diverses grafies. Veiem una diversitat especial en el cognom Gosalbes. Per coherència expositiva, prioritzarem la forma valenciana que apareix en l'escrit inicial o testament que dona lloc al litigi.

12. F. 3 tant del lligall de primera instància com del d'apel·lació.

procuradors i germans Jaime i Nicolás Martínez. Aquest últim havia estat procurador dels jutjats ordinaris d'Alacant del fill d'Antoni Cerdà, el també escrivà Vicent Cerdà, així com encarregat de la custòdia i l'administració dels seus béns, entre els quals hi havia els protocols notariais. Però es desconeixia l'existència d'aquest paper testament a tots els efectes fins que l'1 de desembre de 1761 el net dels referits cònjuges i fill del seu segon fill, també anomenat Gregori, sol·licità al jutge alcalde d'Alacant, respecte a la darrera voluntat dels avis, que:

En el caso de resultar legitimada como resulta, se protocolise y registre para que en lo sucesivo conste, sin otra formalidad que la de un procedimto. breve y sumario, según se ha practicado sin embarazo alguno en varios contratos hallados puramente minutados y con menos circunstanciadas expresiones que la de nuestro ocurrente, teniendo para ello la aprobación de la Real Auda. pasada de este Reyno en diferentes desiciones sobre este proprio assumpto que citan los autores.¹³

És a dir, que, per a la protocol·lització del testament, Gosalbes demanava —o així ho semblava— la declaració prèvia de la seua validesa perquè concorrien, segons ell, els requisits exigits pels Furs pel que fa a la seua naturalesa de testament notarial tancat. Amb aquesta protocol·lització, que havia de fer l'escrivà regent o el que fora posseïdor dels protocols del difunt notari Antoni Cerdà, el demandant pretenia l'efectivitat de la substitució o fideïcomís que s'hi contenia, i que s'havia d'interpretar i aplicar segons les disposicions forals valencianes. A tots aquests efectes, demanava que se li lliurara la còpia oportuna per a poder reclamar els seus legítims drets com a únic fill mascle dels quatre germans mascles hereus dels testadors, cosa que passava per declarar nul·la de ple dret la disposició testamentària de Joan Batiste, els béns del qual no podien anar a parar al net Jaime Marco, sinó, en tot cas, al net Gregori Gosalbes, com a fill de l'únic fill mascle amb descendència. Sembla que el testament no exigia que aquesta última descendència haguera de ser també i necessàriament masculina, cosa que, atés que els dos cosins eren mascles, tampoc no interferia en el plet.

Com veurem més endavant, no era un tema intranscendent el fet que el demandant parlara, indistintament, de validació de testament, protocol·lització, registre o «elongación», fent servir les distintes denominacions o bé copulativament o bé disjuntivament, com si fora, respectivament, tot el mateix o bé diferents tràmits i peticions. Però Gosalbes encara no n'era conscient.

La qüestió és que el net i inicialment beneficiat d'aquests bens relictos, l'advocat Jaime Marco, una vegada assabentat per tercers de les intencions del seu cosí i abans de ser citat formalment en el plet, sol·licita i és admés davant el jutge com a part en el

---

13. F. 72v. A aquests efectes s'aportava el cas, amb la seua resolució positiva davant l'Audiència, del vincle establert segons el dret valencià per Tomàs Salafranca, mentre era vigent ja el dret castellà.

judici per a oposar-se a dites validació i/o protocol·lització. De manera que, atés que tota protocol·lització «no es más que una preservación o custodia de cautelas matris en sí válidas, lexítimas y eficazes», Marco aporta una sèrie d'arguments en contra de la petició del seu cosí, ja que «no teniendo el mencionado papel todas ni algunas de estas circunstancias no merece colocación ni se deve registrar», segons «los authores reinículas que ablan de esta materia», o «clásicos authores de aquel tiempo».¹⁴

Com a fill de Gertrudis Gosalbes i hereu del germà d'aquesta, Joan Batiste —hereu dels germans Josep i Josepa—, Marco considerava que no estava davant d'un vertader testament, sinó d'un simple «papel incivil» sense cap valor ni efecte. Així doncs, l'herència dels avis havia de regir-se, segons adduïa, per declaracions de voluntat posteriors, si és que n'hi havia, i, si esqueia i per la data de la mort dels avis, per les lleítimes castelleses com a successió *ab intestato*.

En realitat i en un primer moment, Marco no discutia obertament que els seus avis hagueren atorgat aquest escrit, com tampoc no ho feia respecte a la vigència del dret valencià en el moment de l'atorgament. El que negava era qualsevol efecte del que ell anomenava «papel», tant segons el dret valencià com segons el castellà, atesa la raó fonamental de la manca de la seua protocol·lització posterior amb l'oportú paper segellat.¹⁵ Ben prompte, no obstant això i en resposta a les reiterades al·legacions del seu cosí Gregori, Marco hagué d'entrar a discutir també aquelles dues qüestions —el veritable atorgament per part dels avis i la vigència del dret valencià—, de manera que tot fou u. Tant en primera com en segona instància s'obriren noves discussions amb nous elements, sense perdre mai de vista que l'eix central de la defensa de Marco era negar la mínima validesa formal de l'escrit dels avis com a possible testament vàlid i que poguera ser protocol·litzat, tant segons el dret castellà com, si esqueia, segons el valencià.

3. ELS TESTAMENTS FORALS

El dret successori valencià era hereu fidel de la recepció del *ius commune*. Com bé ens recorda Marzal Rodríguez, no cal insistir en el seu caràcter essencialment justinià i, òbviament, doctrinal. En aquest sentit, els testaments dels quals parlaven els autors valencians eren tres: el notarial obert, el notarial tancat, «clos» o «en plica», i el nuncupatiu, oral o «de paraula». La pràctica notarial i la judicial —no pas la legislació— n'afegien dos més, el mancomunat i l'autògraf, que es consideraven privilegiats

14. F. 17 i seg.

15. F. 76: «Bajo las protestas de no apartarme ni oponerme a lo resultante de las disposiciones forales, ni otras de las presentes, ni sujetarme a superflua prueba».

perquè exigien menys formalitats.¹⁶ No obstant això, insistim en la idea que el que ací ens interessa no és tant la seua regulació normativa doctrinal com la teorització pels litigants sobre cadascuna de les qüestions respecte a això objecte de debat en el plet.

Amb senzillesa però poc rigor tècnic i alguna confusió, Jaime Marco explicava que en l'època foral els testaments podien ser, efectivament, de tres tipus. En primer lloc, hi havia el testament escrit directament pel testador, sense més solemnitats i tant si s'entregava al notari com si no, ja que només requeria per a la seua validesa la justificació que es tractava de la lletra del testador i era escrit per ell mateix. En segon lloc, trobem el testament rebut *in scriptis* pel notari davant de tres testimonis varons; si era en qualitat de tancat, se li havia de donar en comanda en presència també de tres o quatre testimonis varons, entrega de la qual calia rebre un instrument públic on se certificara la tradició del testament, així com els segells sobre la inscripció i altres senyals. El notari havia de conservar la plica intacta fins que, mort el testador, s'obriera a instància de qualsevol interessat, amb el protocol corresponent; en el cas que el testador demanara obrir-la abans de morir, calia fer-ho amb els mateixos instruments i testimonis. Finalment i en tercer lloc, hi havia el testament nuncupatiu, amb cinc testimonis presencials, que en deu dies havien de declarar separatament davant el jutge ordinari i mantenir secret fins a la mort del testador. Respecte al testament *jure militari*, segons Marco no estava reglat pels Furs i així ho entenien els autors, que deien que en tot cas s'havien de seguir les disposicions del regne, per a les quals prevalia sempre la llibertat de testar però fent-ho, en tot cas, amb les fórmules requerides.¹⁷

Marco desmuntava tota possibilitat que el «papel inicivil» poguera ésser qualsevol d'aquests tipus de testament, atés que no hi concorrien els requisits formals exigits en els Furs per a cada cas. No podia ser escrit de mà pròpia perquè els testadors no sabien escriure; és més, els signes de la creu, que devien de ser d'inequívoca autoria seua, també podien ser del notari. Tampoc no podia ser tancat perquè, entre moltes altres raons, l'avi va morir quatre dies després de testar i ni sa muller ni els seus fills van practicar cap diligència per a formalitzar-lo segons la llei i la pràctica valencianes, com tampoc no s'havia complert amb la forma en la *traditio* davant el notari ni amb el mínim de testimonis. I no podia ser obert perquè tampoc no estava formalitzat davant d'un notari que actués com a tal ni davant dels testimonis instrumentals. Molt menys podia ser un testament nuncupatiu, que requeria un major nombre de testimonis i altres formalitats no respectades. I, com diem, a la mort de l'avi, ni l'àvia ni els fills havien practicat cap diligència perquè s'obriera el suposat testament i s'executaren les

---

16. Els testaments castellans eren el notarial obert, el notarial tancat i el fet per un comissari. Vegeu Pascual MARZAL RODRÍGUEZ, *El derecho de sucesiones en la Valencia foral*.

17. Tot açò és exposat i desenvolupat en els folis 112-119, en el que entenem que era, després de les deposicions dels testimonis, l'escrit de conclusions definitiu. Carlos TORMO CAMALLONGA, «El abogado en el proceso», p. 1093.

diligències oportunes per a la protocol·lització segons els Furs. Tampoc el notari no hi va fer res, i és obvi que havia de ser conscient de les seues obligacions. I, finalment, en cap cas es podia al·legar l'oblit de cap requisit per part de ningú, ja que la mort de Gosalbes es va produir pocs dies després d'escriure's el paper i tots els individus referits encara havien de tenir ben presents les seues obligacions amb el finat.

Respecte al dret castellà —que és el que Marco intentarà demostrar que regia a Alacant en el moment de l'escriptura—, el «papel incivil» tampoc no podia ser vàlid com a testament perquè no respectava l'ús del paper segellat ni les divisions legals bàsiques sobre llegítimes i millores. Sobre el primer, deia que «aunque en esta ciudad no se usava papel sellado hasta dicho año nueve, pero que a visto y lehdido documentos públicos en papel sellado expedidos respectivamente en algunas poblaciones circunvecinas a la gobernación de esta plaza en anteriores a dicho año nueve» i que una llei reial de Castella —sense especificar quina, com habitualment es feia en aquests escrits— exigia dit paper segellat, així com la intervenció de set testimonis. Quant al contingut, «tampoco tienen los testadores las facultades de establecer fideicomisos ni gravar legítimas, si solo valiéndose de las mejoras y demás según sabe todo jurista, y por consiguiente por lo que mira a la disposición de las presentes leyes es nulo e inefecás dicho papel».¹⁸

El posicionament del demandant, Gosalbes, era, referent a això i com és clar, el contrari. Amb la mateixa senzillesa i parquedat tècnica que el seu cosí, argumentava que, dels tres tipus de testament possibles, el dels avis era un testament escrit de pròpia mà, atés que no exigia més requisits ni solemnitats que demostrar que es tractava de la veritable lletra del testador, al marge del compliment o l'incompliment de les «cláusulas rituales o de estilo que son propias del escrivano en la extensión y no hazen a la substancia del testamento si faltan en los testadores». I, òbviament, «sin que obste que en alguna parte de este Reino ya estuviera vigente el Derecho de Castilla». Amb les paraules «cláusulas rituales o de estilo», Gosalbes defugia parlar de requisits o exigències estrictes: era suficient que s'escrivira en paper comú.¹⁹ És a dir, no podia invalidar-se o negar-se la voluntat manifesta dels testadors pels possibles incompliments dels escrivans o pel fet que tots dos testadors no saberen escriure i substitüiren

18. Gosalbes diu (f. 122v): «La pragmática que supone el dicho Dr. Marco publicada en el año 1707 en orden a la abolición de los fueros y observancia de las leyes de Castilla, no la hase constar como debía y entre tanto se niega». Carlos TORMO CAMALLONGA, «La explicitación de la norma jurídica en el proceso civil del Antiguo Régimen», a *Pensamientos jurídicos y palabras: Dedicados a Rafael Ballarín Hernández*, València, Universitat de València, 2009, p. 897-906. Igualment Gosalbes insisteix (f. 122v) en la idea que el castell va estar en mans dels austriacistes fins ben entrat el 1709, de manera que a Alacant no podia estar vigent el dret castellà, per molt que sí que ho estiguera en poblacions veïnes de la mateixa jurisdicció de la governació d'Alacant que ja s'havien lliurat de les hostilitats de la guerra, cosa que, per altra banda, diu que Marco només sosté amb la declaració d'un testimoni.

19. F. 122-132, un escrit que suposem que es tracta del mateix escrit de conclusions definitiu.

les seues firmes pels oportuns signes de la creu, ja que de l'escriptura se'n va encarregar mossén Josep Planelles, persona de moral irreprotxable, com va certificar el notari Cerdà. Era així com es feia en temps forals quan els testadors no sabien escriure i com ho reconeixien els autors i tribunals. A més, els testimonis acreditaven que la lletra i la firma del testament eren, efectivament, de Planelles i que el signe notarial era de Cerdà. És més, foren els mateixos testadors els que van entregar el testament al notari «para su elongación».

El fet que, després de mort el testador, sa muller i els seus fills no sol·licitaren l'obertura del testament, per «descuido», oblit o qualsevol altra raó, en cap cas no podia invalidar la voluntat de l'avi. S'havia complert, i això era suficient per al demandant, amb les obligacions —que anomenava «girografarias»— dels atorgants, i la protocol·lització del testament havia estat la correcta segons la pràctica, la jurisprudència i els autors del moment.²⁰ Paral·lelament i quant al contingut, destacava el fet que si el seu cosí Marco defensava la vigència del dret castellà en el moment d'escriure's el testament, no tenia cap sentit «la cansada relación de los modos de testar *nuncupative sine in scriptis* permitida en tiempos de abolidos fueros», atés que «solo sirve para confundir la justicia de mi parte y abultar el proseso».²¹ No tenia sentit, doncs, desmantellar les exigències del dret valencià.

Gosalbes deia que, quant al seu contingut, el paper testament era igualment vàlid atés que en temps dels Furs els pares podien acontentar les filles amb una part molt petita dels béns relictos i deixar a un o més dels fills varons la totalitat de l'herència, amb l'obligació per a cada fill o filla, en cas de morir sense descendència, que els seus béns retornessin necessàriament al fideïcomís. Perquè, i aquest és un punt fonamental, prevalia la llibertat absoluta per a deixar els béns en favor, fins i tot, d'estranyes, sense cap tipus de solemnitat ni de requisits, com en el testament militar, i «ya fuese por escritura privada, escrita o no escrita de su mano o firmada de los testadores, por ante notario o sin él, sin testigos ni señalamiento de día, año y mes, de suerte que mientras constase de la última voluntad y testamento de los testadores, y se verificase su legalidad, era válida y debía mandarse protocolisar».²² El fet que la muller i els fills no sol·licitaren l'obertura en cap moment podia comportar, segons Gosalbes, perjuís a les parts. De fet, i destacava també aquest punt, si el funeral i les obres pies es van executar tal com estava disposat en el testament, és que tant la vídua com els hereus el donaven per vàlid.

---

20. F. 129: «Terminantemente lo apoyan varios fueros, textos del derecho y autores clásicos que en aquel tiempo escrivieron».

21. F. 126. Insistim en la idea que les exposicions sobre els testaments forals valencians per part de demandant i demandat no són especialment completes ni rigoroses.

22. F. 68.

4. EL CANVI JURÍDIC. MÉS QUE UNA SIMPLE QÜESTIÓ DE DATES

Un dels primers dilemes que l'Administració de justícia borbònica va haver de resoldre fou determinar a partir de quin moment exacte s'havia d'entendre derogat el dret valencià i substituït pel castellà en cada població en concret. Era una simple però cabal qüestió d'aplicació, és a dir, de validesa o nul·litat amb efectes jurídics de segons quins actes i negocis formalitzats segons la legislació i/o la pràctica valencianes després del 29 de juny de 1707.

En l'època foral, els Furs i els actes i capítols de cort entraven en vigor, amb caràcter general per a tot el regne, una vegada eren aprovats pel rei en el tron, sense necessitat d'ésser pregonats enlloc per un ban o una crida, cosa que, no obstant això, se solia fer. Contràriament, les pragmàtiques, creiem que perquè eren d'autoria exclusivament reial, sí que calia publicar-les a València i a les altres ciutats on hi haguera governació o lloctinença, i fer-les circular a les poblacions de la jurisdicció respectiva. Ara, sota els Borbó i a falta d'una disposició reial que diguera una altra cosa, es va entendre que amb les provisions reials castellanés també havia de ser així. No obstant això, la situació bèl·lica del moment i especialment el fet que gran part del regne continuara durant molt de temps sota el control de les tropes austriacistes, plantejaven el problema de determinar eixa substitució jurídica progressiva, tenint en compte, a més, que la nova administració va fer un ús molt escàs de la publicació mitjançant crida o pregó, que era l'habitual fins aleshores.²³

Tot plegat i més enllà del debat sobre el motiu pel qual el monarca va optar per un reial decret i no, per exemple, per una pragmàtica, assistirem a una dualitat juridicoterritorial. No era la primera vegada que ocorria, encara que per raons molt diferents. Si amb la conquesta de Jaume I el nou regne cristià es va debatre entre el nou dret valencià i l'aragonés, ara ho faria entre el valencià i el castellà.

No sabem a ciència certa si el Decret del 29 de juny de 1707 es va publicar enlloc, per ban o crida. El que sí que queda clar és que les primeres notícies respecte a això van arribar a la ciutat de València —que s'havia rendit el 8 de maig— a través de cartes privades. S'ha dit en alguna ocasió que el fet que el Decret no es publicara obeïa a l'interés manifest del monarca a evitar que la notícia de l'abolició causara avalots a València i una major resistència en els territoris encara no guanyats pels exèrcits borbònics. El que sí que se sap és que la nova Chancillería de València, a imitació de les de Valladolid i Granada, es constituí a València segons el règim castellà l'immediat dia 9 d'agost sota el guiatge del seu president, Pedro Colón de Larreátegui, que portava

23. Javier PALAO GIL, «La publicación de normas en el antiguo Reino de Valencia (1232-1808)», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 80 (2010), p. 95-114.

amb ell un exemplar del dit Decret del 29 de juny.²⁴ Entenem, seguint Marzal Rodríguez, que a partir d'aleshores sí que es comunicaria aquesta norma als operadors jurídics, els quals, de manera individualitzada, el farien saber als particulars un cop arribat cada cas concret. Fins a aquest moment és obvi que els actes jurídics privats continuarien tramitant-se segons el dret valencià i en la llengua pròpia.

Paral·lelament, per la Reial ordre del 3 d'agost, rebuda en el Reial acord de la Chancillería el dia 10, s'introduïa en el regne conquerit el paper segellat, al mateix temps que se suspenia els notaris dels seus oficis mentre no obtingueren l'habilitació oportuna, cosa que passava per demostrar l'adscripció borbònica i el jurament de les lleis castellanques. L'alt tribunal va adoptar una mesura similar respecte als procuradors i advocats, encara que, per a evitar la paralització consegüent en l'Administració de justícia, ràpidament va començar a habilitar alguns d'aquests professionals sobretot per al despatxament de les causes de pobres.

Poc menys d'un mes després, per mitjà d'una instrucció del 7 de setembre, la Chancillería va fer arribar a tots els governadors i justícies de les ciutats, viles i llocs del regne, ara sí, el reemplaçament del dret valencià pel castellà. Els destinataris més directament o immediatament interessats en aquesta norma eren, com déiem, jutges, advocats, procuradors i notaris. La Chancillería, plenament conscient de tota la problemàtica que s'oportunaria, permetia respectar els *autos* i instruments judicials a partir de la seua arribada a cada població mentre «estén en castellano y en papel sellado, pues la falta de estilo y algunas solemnidades no influyen en la substancia».²⁵ Quant als actes i negocis o contractes privats formalitzats segons el dret valencià, tot indica que les autoritats igualment els declaraven vàlids i tenien plens efectes si no quedava ben clar que en el moment de la formalització ja s'havia publicat en dit lloc el Decret del 29 de juny. La legislació castellana era ben clara quan fixava que els negocis jurídics havien de jutjar-se segons la norma vigent en el moment de la seua celebració.²⁶ En tot cas, calia ser prudent perquè no se sabia si la imposició del dret castellà era definitiva.

La realitat fou que, si bé al Cap i Casal el canvi jurídic es va poder dirigir de manera més o menys controlada, els problemes van ser més acusats a les poblacions més allunyades i que tardaren més a rendir-se. És obvi, a més, que en el moment en què el testament que ací tractem va arribar a les mans del notari Antoni Cerdà, el 13 de gener de 1709, aquest no tenia la referida habilitació de la Chancillería.²⁷

---

24. Pascual MARZAL RODRÍGUEZ, «Introducción del derecho castellano en el Reino de Valencia: la instrucción de 7 de septiembre de 1707», *Torrens: Estudios i Investigacions de Torrent i Comarca*, núm. 7 (1991-1993), p. 247-264.

25. Pascual MARZAL RODRÍGUEZ, *El derecho de sucesiones en la Valencia foral*, p. 169, i Pascual MARZAL RODRÍGUEZ, «Introducción del derecho castellano en el Reino de Valencia», p. 254.

26. *Partidas*, 3, 14, 15.

27. Aquesta exigència d'habilitació també va afectar els advocats i procuradors, amb la consegüent i immediata paralització de l'Administració de justícia.

El cert és que no devia ser gens fàcil concordar l'exigència rigorosa en l'ús del paper segellat amb la tolerància davant la mancança de segons quin «estilo» i quines «solemnidades». L'exigència en l'ús del castellà, però, fou més progressiva. En el nostre cas, cada part va aportar al plet el sentit que més li va interessar de la instrucció del 7 de setembre, sorprenentment sense la seua citació expressa cap vegada. L'Audiència sí que havia de ser conscient en tot moment d'aquesta difícil combinació, de tal manera que els plets que es van plantejar sobre qüestions successòries ens porten a pensar en una interpretació benevolent i extensiva en favor del dret valencià amb l'objectiu d'evitar processos innecessaris, atès que era una qüestió exclusivament privada i que no afectava en res les regalies del monarca. Per això, hom creu, és relativament reduït el nombre de plets sobre una matèria que generava tantes susceptibilitats personals com aquesta.²⁸

La qüestió és que, com ja havia ocorregut amb motiu de plets similars en altres municipis, el testament dels avis Gregori i Gertrudis només seria vàlid, i s'interpretaria segons el dret valencià, si es demostrava que en el moment de la seua formalització no s'havia publicat a Alacant l'abolició dels Furs. Ara bé, enfront de la majoria de casos de què tenim notícia, per a aquest plet ja havien passat molts anys des de la fi de la guerra, els protagonistes o autors més directes, especialment els testimonis, ja feia molts anys que havien finat, i la realitat organicojudicial era una altra.

Com hem apuntat al principi i atesa la proximitat temporal entre les dates dels fets que originaren el procés i la substitució jurídica, la disputa era doble. Per una banda, calia identificar el dia concret de la publicació del Decret del 29 de juny de 1707 a la ciutat d'Alacant, moment en què se suspendria la vigència del dret valencià i seria substituït pel castellà.²⁹ Per l'altra, calia concretar el moment en què calia entendre's formalitzada vàlidament la voluntat dels testadors: si en la mateixa manifestació per escrit dels cònjuges, rebuda o no pel notari Cerdà, o bé en la seua protocol·lització per part d'aquest, i si en paper segellat o simplement en paper comú. Que alguna d'aquestes dates fora anterior o posterior a la publicació del Decret a Alacant determinava el sentit de la resolució d'un plet, molt tardà, per al qual les autoritats judicials dels anys seixanta del segle XVIII ja no estaven tan experimentades com abans, a banda de la seua naturalesa molt majoritàriament no valenciana.³⁰

28. La mateixa legislació castellana, com les *Partidas* o les *Leyes de estilo*, afavoria l'aplicació de la norma vigent en el moment de formalitzar l'acte jurídic en qüestió. Vegeu Pascual MARZAL RODRÍGUEZ, *El derecho de sucesiones en la Valencia foral*, p. 175.

29. Jesús PRADELLES NADAL, *Del foralismo al centralismo: Alicante 1700-1725*, Alacant, Universitat d'Alacant, 1984. Armando ALBEROLA ROMÁ, «Centralismo borbónico y pervivencias forales. La reforma del gobierno municipal de la ciudad de Alicante (1747)», *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 18 (1992), p. 147-172.

30. Pere MOLAS RIBALTA, «Las audiencias borbónicas de la Corona de Aragón. Aportación a su estudio», *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 5 (1976), p. 59-124.

Plantejades les coses així, per a Gregori Gosalbes era necessari concretar a partir de quan —i, en tot cas, després d'atorgar-se el testament— els escrivans «empezaron a usar el papel sellado [...] sin duda porque hasta dicho tiempo o no estuvieron vigentes las leyes de Castilla en este Reyno o no se remitió papel sellado a esta ciudad, por manera que antes ussavan de papel común en todos los instrumentos que recibían». A instància seua, l'escrivà de l'Ajuntament d'Alacant, Juan Bautista Campos, certificava que, com a conseqüència de la determinació de Felip V que s'observaren a Alacant les lleis de Castella «y conforme a ellas se estableziese su gobierno, cesando el qe. antes se practicava», els regidors nomenats a aquest efecte havien pres possessió de les seues places el 27 d'abril de 1709, data en què va arribar a la ciutat el comissionat del Rei, «y desde dho. día quedó formado el Ayuntamiento y cuerpo de Ciudad con arreglo a las Leyes de Castilla y empezaron estas a tener su uso y observancia, como igualmente a usarse en los cavildos el papel sellado».³¹

És a dir, en l'interval de temps més qüestionat, que era el que transcorria des del 3 de desembre de 1708, en què comença el setge al castell de Santa Bàrbara de la ciutat, fins a aquest 27 d'abril de 1709, era evident que a la ciutat no s'havia aplicat el dret castellà, i només a partir d'aquesta data s'hi podria introduir i fer ús, a més, del nou paper segellat. De fet, la primera escriptura protocol·litzada a la ciutat segons la normativa castellana estava datada, segons l'escrivà referit, el 26 de juny de 1709. En principi, doncs, ningú no podria dir que no tenien efecte els contractes atorgats abans en paper comú i segons els Furs i la pràctica valenciana, «como que ni las partes conocían otras leyes ni derecho, ni los escribanos receptores otro papel que el común, ni los jueces en la Administración de Justicia».³²

Com que Gosalbes tenia la universitat de Sant Joan per un raval d'Alacant, li feia extensiva a tots els efectes la seua situació bèl·lica: la ciutat i «al menos su castillo» estaven invadides pels austriacistes —deia— «porque habiendo sido esta ciudad, como puerto de mar, la que más experimentó las estorciones de la pasada guerra, no se vio libre (al modo que otras) de los enemigos hasta el referido año nueve».³³ Això feia —continuava dient— que no fora fàcil l'aplicació del Decret amb anterioritat al 27 d'abril d'eixe any per molt que, i amb açò s'avenia al que al·legava Marco, sí que

31. F. 53v.

32. F. 67. L'escrivà Dionisio Morató, testimoni aportat pel demandant, testifica en els mateixos termes que el paper està «arreglado su contenido a forma y ordenamiento de testamento según estampa y acomodo al enunciado tiempo de los fueros». Ho fa, això sí, des de la consideració que «la práctica en su profesión de escrivano la principiò y fue dedicado a ella después de introducidas en este Reyno y Ciudad las reales leyes de Castilla, pero no obstante por lo que trato y hoyo a diferentes abogados y notarios antiguos que exercieron en la permanencia de los fueros, y en concepto y por lo que he visto y comprendido de muchos instrumentos públicos de aquella observancia» (f. 44-46).

33. F. 66. Gosalbes vol mostrar una distinció especial entre Alacant com a plaça i el seu castell, el qual va romandre més temps en mans dels austriacistes, sense concretar-ne les dates (f. 130v).

estiguera aplicant-se en poblacions properes. És més, Gosalbes anava més enllà quan es preguntava «por qué regla discurre la contraria que inmediatamente a la cesación de la guerra habían de tener uso en esta Ciudad las leyes de Castilla?», i apuntava, d'una manera una mica irònica, «a menos que por el ayre viniesen dichas leyes y se infundiesen en los entendimientos de los habitantes». Per tant, fins a eixe moment tots els pares podien gravar les llegendes dels fills, fideïcomisar-los i fer altres disposicions d'acord amb els Furs, «y recibir los notarios y actuar en papel común por no haberse conosido en jamás el sellado».³⁴ I si el que importava no era tant la data de la manifestació de la voluntat del testador, sinó la de la seua mort —adduïa Gosalbes—, quedava clar que va tenir lloc igualment abans del 27 d'abril, de manera que no era possible el dubte que de vegades es plantejava la judicatura respecte als testaments atorgats mentre eren vigents els Furs per un finat que moria després del canvi jurídic, amb la possibilitat que canviara les seues darreres voluntats segons les facultats que li conferia el nou dret castellà.³⁵

Si bé en un principi, i tal vegada precipitadament, Jaime Marco no es va manifestar de manera rigorosa respecte a la qüestió de les dates, prompte es va veure obligat a afinar-la per a sostenir que la ciutat d'Alacant havia estat assetjada per Felip V el dia de sant Andreu apòstol del 1708 —el 30 de novembre— i s'havia rendit el 3 de desembre del mateix any, moment des del qual deia que tenia efectes complets el Decret del 29 de juny de 1707, «sin ser necesaria publicación local en esta ciudad», i per molt que el paper segellat no s'emprara a la ciutat fins més tard. L'exposició de Marco en aquest punt era tan insubstancial com inconsistents eren els testimonis que aportava a aquest efecte: dues persones que no podien tenir més de vuit anys en aquells moments i que només parlaven de l'arribada de les tropes borbòniques per referències, però en cap cas de la formalització dels documents jurídics.³⁶ És clar que la seua defensa havia d'anar per uns altres camins.

5. VALIDESA I PROTOCOL·LITZACIÓ DEL PAPER TESTAMENT

Dos són, doncs, els punts de fricció entre els cosins Gregori i Jaime: el moment des del qual és vigent i aplicable a Alacant el dret castellà, i la validesa de l'escrit de darreres voluntats dels avis com a testament.

34. F. 123v.

35. F. 53 del lligall de primera instància i 13 del d'apel·lació. Evitar aquests problemes és un dels motius en què es fonamenta la petició de devolució dels Furs que l'Ajuntament de València presenta al monarca el 1719. Vegeu Pascual MARZAL RODRÍGUEZ, *El derecho de sucesiones en la Valencia foral*, p. 170 i seg.

36. Sobre els testimonis que sostenien aquests termes temporals, hi havia un obrer de la vila d'Alacant que, segons deia, era físicament a la ciutat en aquells moments i un cirurgià que, encara que en aquell moment es trobava a Oriola, havia sentit dir a son pare que, gràcies a la caiguda d'Alacant el dia 3, pogueren anar-hi el dia 5. F. 105v i seg.

Sobre el primer punt, poc podia fer cada part més enllà d'adduir el que hem dit en l'apartat anterior, des de la consideració, i açò és important, que no era una qüestió exclusivament privativa dels litigants. El jutge i després l'Audiència podien contradir-se amb casos similars resolts amb anterioritat, i en eixe cas podrien veure's obligats a revisar actes o negocis jurídics ja plenament consolidats en el temps. Si en algun moment del procés, especialment al principi, Jaime Marco apuntava que no tenia sentit entrar a discutir sobre l'aplicació al cas d'un dret o d'un altre mentre el jutge no declarara prèviament la validesa de l'escrit de darreres voluntats, ben prompte ell mateix va assumir que no era així perquè aquesta validesa estava a expenses, precisament, del dret que hi estiguera vigent. Mentre que la demanda de Gosalbes passava necessàriament per la vigència del dret valencià, Marco negava la validesa del testament en qualsevol d'ambdós drets. Respecte al castellà, la vigència del qual defensà en tot moment, per incomplir tant els requisits formals com els de contingut, ja que no respectava el sistema de les lligítimes; respecte al valencià, per incomplir les formes, ja que era conscient de la plena llibertat de testar com a màxima del dret successori foral. Estem davant un debat dirigit i condicionat en tot moment per les objeccions presentades per Jaime Marco amb l'objectiu de demostrar que es tractava, simplement, d'un «cimulado, falso y a mayor abundamiento roto papel». Gosalbes intentava desmuntar aquestes objeccions tal com es presentaven, molt especialment la qualitat dels testimonis.

Si la Chancillería, després Audiència, va adoptar en casos similars un criteri lax, generós o, més aviat, pragmàtic, que passava per respectar al màxim possible la llibertat dels testadors,³⁷ no seria congruent adoptar ara una decisió diferent. A més, no era lògic pensar que el matrimoni Gosalbes-Riera haguera renunciat a aquesta llibertat històrica dels valencians per a fer seu tan aviat el sistema castellà, alié i desconegut en la seua cultura sociojurídica. És clar que els interessos del net, Jaime, eren uns altres, com era clar que anul·lar tots els contractes i negocis jurídics formalitzats des del 1713 podia originar, també a la judicatura, conflictes difícils de solucionar. Pensem, per exemple, en les disposicions d'última voluntat que la vídua va atorgar després individualment i que, tal vegada, no s'ajustaven al testament mancomunat amb el seu difunt marit.

La lectura del procés ens mostra una petició de Gosalbes senzilla però construïda sòlidament a partir de la testificació fonamental dels escrivans Juan Bautista Matarredona i Bautista Planelles, per als quals el testament havia estat ordenat d'acord amb

---

37. Amb el temps, aquesta «generositat» podria veure's com una manifestació de la voluntat de l'Administració de justícia d'atemperar el tracte manifestament discriminatori que els valencians havien patit en els decrets de Nova Planta respecte als altres territoris de la Corona d'Aragó. Era una manifestació, així mateix, que aquesta idea era compartida fins i tot pel mateix monarca. Aniceto MASFERRER, «Del fracaso recopilatorio a la pérdida definitiva del derecho foral valenciano (1707-1804)», *Revista de Dret Històric Català* (Societat Catalana d'Estudis Jurídics), núm. 14 (2015), p. 243-272.

les disposicions forals, sense cap defecte, i havia estat autoritzat i signat, efectivament, pel també escrivà Antoni Cerdà, a més de presentar també com a testimoni als mateixos efectes el fill d'aquest últim, Josep Cerdà.³⁸ El de Gosalbes és el mateix posicionament des del principi i només va haver de modular-se quan la part contrària plantejava algunes objeccions, sovint amb testimonis d'escassa consistència. De fet, l'actuació de Jaime Marco se'ns mostra inicialment vacil·lant, fruit, creiem, d'una demanda que no esperava. Els seus primers escrits revelen una espontaneïtat argumentativa poc elaborada i amb fluctuacions —i açò s'ha d'emfatitzar— respecte a la vigència de l'un o l'altre dret, que obligà tant la part contrària com ell mateix a reprendre i reformular contínuament els mateixos arguments de manera una mica desordenada. Marco prengué consciència de la complexitat de la disputa i, tal vegada per això, començà a retenir els lligalls del procés amb una freqüència sospitosa, cosa que va ser denunciada reiteradament per Gosalbes i va ser causa dels corresponents requeriments d'entrega per part del jutge. Acusava el seu cosí de fer servir el seu caràcter d'advocat per a interposar abusivament tot tipus d'accions obstaculitzadores, amb les conseqüents despeses i retards i amb l'única finalitat d'aconseguir el seu desestiment.

Per la seua banda, la defensa de Marco tenia com a pilar fonamental la idea que en tota declaració judicial sobre la voluntat d'un testador havia de concórrer «la mayor certeza y verdad, sin la menor sospecha ni dolo, por tratarse de última voluntad y disposición que requiere carecer de toda duda, si que deve concurrirse en acto perfecto y solemnizado».³⁹ A aquest efecte aportava un certificat de Jacinto Belando, escrivà de Sa Majestat i del número i del jutjat d'Alacant, i propietari dels protocols d'escriptures públiques rebudes «al parecer» del notari Antoni Cerdà, on afirmava que entre els protocols dels anys 1707 al 1709 no constava cap testament ni qualsevol altra disposició equivalent atorgada per Gregori Gosalbes.

Jaime Marco assumia que una màxima del dret successori d'ambdós ordenaments era respectar com a llei la voluntat del testador, però també que cada ordenament exigia la sujecció a certes formes. I com que era ben conscient de la possibilitat de declarar-se vigent per a aquest cas el dret valencià, es veié obligat a desmuntar la validesa del testament segons, principalment, aquest dret. Si bé deia que actuava «bajo las protestas de no apartarme ni oponerme a lo resultante en las disposiciones forales

38. Matarredona manifestava que ho sabia «por la práctica que tuvo en dichos antiguos fueros, hallándose profesor de la facultad de escribanos, y como a oficial de pluma haverle asistido al dho. Cerdá, y conocimiento que por este motivo tiene del signo del mismo y letra de la signatura». En un sentit similar, Planelles deia «que le parese ser el signo y letra del certificado del difunto el escrivano Antonio Cerdá, lo que declara por aver visto muchos signos y letra del dicho Antonio Cerdá, y por tenerle tratado y comunicado». Per la seua banda, el fill, Josep Cerdà, deia que reconeixia com a propis de son pare tant el signe com la lletra, a més que deia que «es el mismo testamento que vio entre los demás papeles de su difunto padre y hermano Vicente Cerdá». F. 7-9.

39. F. 19.

ni otras de las presentes», referint-se a les castellanes, en altres moments també deia que el problema sobre el suposat testament era «no estar conforme a las disposiciones forales ni [a] su práctica». A l'efecte d'«acreditar la observancia y práctica de los antiguos fueros sobre los entregos y encomandas que se hazían de semejantes testamentos en calidad de cerrados», sol·licitava «que por el presente escribano se ponga testimonio con incerta de la escritura de entrego de testamento cerrado que se halla autorizado por el mismo Antonio Cerdà», tot fent referència a altres certificats d'entrega d'escriptures de testaments tancats que Cerdà i altres notaris havien lliurat en temps forals.⁴⁰ Amb l'objectiu d'ordenar la seua defensa, Marco feia pivotar els seus arguments sobre quatre punts: l'autoria de les firmes, el nombre de testimonis, la seua qualitat i la *traditio*.

Respecte a l'autoria dels signes o senyals, Marco dubtava tant de la intervenció efectiva del notari Antoni Cerdà com de la veracitat de les creus que suposadament havien marcat els cònjuges, ja que no quedava acreditat, segons ell, que el signe que hi apareixia fora veritablement el propi de cadascun d'ells. Si hi va intervenir Cerdà, per a ell no quedava clar que el paper haguera format part dels protocols seus que van arribar a mans del taverner Juan Martínez, respecte al qual mostrava una gran desconfiança i llançava sospites recurrents sobre la seua fiabilitat perquè, com que era un antic soldat que ara estava invàlid, s'ocupava com a tender, taverner públic i «bodeguero», i feia servir els papers que hi havia a sa casa per a «aplicar y embolver sus víveres o mercaderías». És més, Marco recelava de la persona que havia acudit a aquella casa tenda «a fin de buscar un papel de un capaso que tiene de papeles desechados», tot dubtant que el taverner Martínez el trobara immediatament, i es preguntava si era Gosalbes o una altra persona qui s'havia emportat el paper en qüestió per a tornar després amb el mateix paper o, com es podia sospitar, amb un altre, per a al·ludir a la possibilitat que s'hagués produït un «fraude».⁴¹ Enfront de totes aquestes peticions, Gregori Gosalbes es limitava a obtenir la declaració de testimonis pràctics que acreditaven que el signe que apareixia en el testament era efectivament el del notari Cerdà, així com que el seu contingut era plenament conforme amb la pràctica existent sota els antics Furs.⁴²

Quant a les firmes dels avis, Gosalbes deia que la marca de la creu era la que es feia en temps forals quan els testadors no sabien escriure, cosa que quedava demostrada pel fet que havien estat ells mateixos els que havien entregat l'escrit al notari. I que els plec del paper hagueren desfigurat un tros del darrer full, per molt que era considerable, tampoc no invalidava l'escrit, com pretenia Marco, atés que quedava manifestament clara la voluntat dels testadors.

---

40. F. 76 i 84.

41. F. 17 i 84v.

42. F. 38 i seg.

Respecte a la *traditio*, Marco sol·licitava que s'obriera un període informació de testimonis pràctics que confirmaren que el document no estava conforme a la pràctica foral en qualitat de testament tancat, és a dir, segellat i en forma de plica. Mancava, segons deia, l'anotació de «la formalidad de entrego; allarse bien cerrado con anotamiento de todas sus circunstancias; conocimiento de testadores de estar capaces y en disposición para poder testar, conocimiento e intervención de testigos precisos y demás formalidades», com també el coneixement de l'obertura en el seu moment, de nou, davant dels testimonis i amb les solemnitats exigides. Eren uns requisits que sí que complien els instruments notariais de temps forals que aportava al plet, «con sus fees de publicaciones». Marco tenia un interès especial que els testimonis digueren que en els testaments tancats «el escribano no se pone dentro, pues este y testigos que deven intervenir se hallan en testimonio sobre la misma plica o en escritura de entrego aparte». Els testimonis aportats a tots aquests fectes eren quatre escrivans del número i del Jutjat d'Alacant, que van manifestar, lògicament, que el «paper» mancava de moltes formalitats pròpies i essencials per a ser validat en temps dels Furs i per a poder-se considerar com a testament tancat.⁴³

Per a Gosalbes no era possible que aquests escrivans, que ometien la seua edat, conegueren la pràctica foral: dos d'ells, en concret, encara no havien nascut l'any en qüestió. A més, era digne de sospita que tots quatre digueren exactament el mateix —amb idèntiques paraules—, tot i que un d'ells es contradieia, ja que amb motiu d'una altra declaració reconeixia que el temps dels Furs no era el seu ni els havia practicat.⁴⁴ També aportava un certificat de l'arxiver de la parròquia de Sant Joan Baptista, de Sant Joan d'Alacant, que demostrava que si bé el llibre de clàusules testamentàries no contenia cap anotació entre els anys 1704 i 1711 —sembla que perquè s'havia extraviat com a conseqüència de la guerra—, en el de mortuoris hi havia una entrada segons la qual «en 18 de febrer de 1709 fonch sepelit en la seua sepultura Gregori Gosalbes, feu testament en poder de Antoni Cerdà, notari, en 13 de febrer de 1709». El certificat deia, a més, que s'havien de disposar certes misses segons la voluntat dels marmessors, «que són Gertrudis Rierra, sa muller, Batiste Planelles, son gendre, y Joseph Gosalbes, son fill», els mateixos nomenats a l'efecte en el testament.⁴⁵

Contràriament a les qüestions formals, dirigides i dominades en tot moment per Marco, les de fons eren presidides majorment per Gosalbes, des de la màxima del respecte a la voluntat dels testadors. En virtut del dret valencià, com ja hem apuntat, Gosalbes insistia que els pares podien acontentar les filles amb una llevíssima quantia dels seus havers i designar un o més fills mascles per a tota l'herència; podien substituir-les recíprocament o gravar-les amb una restitució o fideïcomís sota la condició

43. F. 104 i seg.

44. F. 130 i seg.

45. F. 28.

de morir sense fills o altres; i podien posar sobre elles «todos los pactos que bien visto les fuesen, sin que hubiese arbitrio de reclamarlo». Gosalbes recriminava a Marco que, com a advocat que era, no sabera que segons la legislació i la doctrina valencianes, els pares podien testar a favor dels fills o d'estrany a la manera dels militars, és a dir —i tornant a les qüestions formals—:

[...] sin ninguna solemnidad y requisitos, ya fuese por escritura privada, escrita o no escrita de su mano, o firmada de los testadores, por ante notario o sin él, sin testigos ni señalamiento de día, año y mês, de suerte que mientras constase de la última voluntad y testamento de los testadores y se verificase su legalidad, hera válida y debía mandarse protocolisar». ⁴⁶

També Gosalbes aportava una declaració de testimonis pràctics que refrendaven la conformació del testament d'acord amb el dret foral, com addueïen el coneixement i l'acceptació tàcita del testament per part dels sis fills: el fet que tots ells testaren d'acord amb les disposicions contingudes en el testament era prova inequívoca que el donaven per vàlid.⁴⁷ Les filles havien tingut més de cinquanta anys per a reclamar els béns en iguals porcions en qualitat de successió *ab intestato* segons el dret castellà i no ho havien fet, és a dir, s'havien acontentat amb la voluntat dels progenitors; el mateix es podia dir dels seus marits, Batiste Planelles i el pare de Jaime Marco, metge. Tots quatre —deia Gosalbes— «por que no quisieron gravar sus conciencias con disputar lo que disputa aora el dicho Marco, por constarle de la realidad de dicho testamento y por tanto consintieron que los quatro hijos varones instituidos disfrutasen el total de la herencia, contentándose con la porción de quatrocientos pesos que se les señaló a sus respective mugeres». ⁴⁸ Aquestes es van aconformar amb el que van rebre en vida per raó de matrimoni, sense exigir mai cap tipus de millora ni impugnar la declaració dels germans varons com a hereus universals. I, com recordava, es va complir amb totes les obres pies ordenades en el testament, misses i almoines, cosa que pressuposava el coneixement i l'acceptació de les darreres voluntats. Així doncs, la mare de Marco, en acceptar els quatre-cents pesos que li corresponien de dot sense reclamació ninguna, estava validant la seua exclusió com a possible hereva dels altres béns.

Per a Jaime Marco, la nul·litat formal del suposat testament negava qualsevol valor al que amb ell hagueren pogut fer després els fills. És més, el comportament posterior de l'àvia li negava qualsevol validesa: així, per exemple, el 25 de setembre de 1719, sense cap referència al testament que suposadament havia signat amb el seu marit, acordava amb el vidu de la seua filla Gertrudis i en representació del

---

46. F. 68.

47. F. 33, 38 i 71.

48. F. 71-71v.

fill comú d'aquests, el demandat Marco, l'entrega i l'acceptació del que faltava per a les cinc-cents lliures en concepte del que aquest considerava el veritable dot, i no les quatre-cents de què parlava «el paper». Marco insistia en la idea que «lo que haze más al caso es que habiendo otorgado su último testamento dicha Gertrudis Riera mi abuela en el día primero de abril del año 30, no se advierte en él mención particular de haver otorgado otro, abierto, cerrado ni de otra forma ante dicho Antonio Cerdà». Anys més tard, l'11 d'abril de 1834, l'àvia Gertrudis «prometiò i mandò de bienes comunes» al fill Joan Batiste quatre-cents lliures i una partida de terra. Perquè els fills, igualment, tampoc no havien presentat cap oposició ni resistència a les noves voluntats i als nous repartiments de sa mare, tot formalitzat adequadament davant el notari Francisco Boix.⁴⁹

6. RESOLUCIÓ DEL PLET I APEL·LACIÓ

El 2 de juny de 1762 el llicenciat Francisco Álvaro, advocat dels Reials Consells, com a alcalde major i tinent corregidor de la ciutat d'Alacant i la seua jurisdicció, va emetre un «auto» pel qual «devía de declarar y declaro por inválido e insubsistente el papel que motiva esta instancia y de consiguiente no haver lugar a que se prothocolle como solicita Gregorio Gozalbes».⁵⁰ El fet que no es motivessin les sentències ni qualsevol altra resolució judicial arran de la Nova Planta ens priva del més mínim enteniment sobre les raons considerades per la justícia.⁵¹ L'«auto» es comunica a les parts el dia següent i eixe mateix dia el procurador de Gosalbes sol·licita que s'admeta sobre ell el recurs d'apel·lació davant la Reial Audiència de València, amb el lliurament del testimoni corresponent per a la seua introducció.

La desconfiaça entre les parts es mantindrà intacta. Marco tornarà a retenir l'expedient de manera maliciosa, segons el seu cosí, i, com que l'«auto» es va dictar sense citació de les parts, aquest va entendre que era nul i sense efectes, per la qual cosa el dia 6 va sol·licitar retornar la causa a l'estat de la seua citació, tot reservant-se el dret a interposar l'apel·lació convenient. A més, en un «otrosí» Gosalbes deia que desconfiava de tots els advocats de la ciutat que havien d'assessorar el corregidor, a excepció dels sis que anomenava, i sol·licitava «acompañarse con qualquiera de los

49. F. 81, 87 —«bienes comunes» apareix subratllat— i 118v i seg.

50. F. 132v.

51. Sobre la motivació de les sentències en la València foral, vegeu Carlos TORMO CAMALLONGA, «Una aproximació als “visso” i als “attento” en la sentència civil de la València foral», a Javier PALAO GIL i M. P. HERNANDO SERRA (coord.), *Los valencianos y el legado foral*, p. 53-70, o Carlos TORMO CAMALLONGA, «Pactisme i el seu vessant judicial al Regne de València», a María Isabel FALCÓN PÉREZ (coord.), *El Compromiso de Caspe (1412): Cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón*, Saragosa, Obra Social de Ibercaja, 2013, p. 855-862.

exceptuados».⁵² Es nomenà així Francisco Soler, referit com a «asosiado». I encara que, segons Gosalbes, no calia donar trasllat d'aquesta petició de nul·litat a l'altra part, així es va fer. Per contra, per a Marco la citació de les parts només era necessària si es tractava d'una sentència definitiva, no d'un «artículo o preámbulo, asuntos en que no son correspondientes las formalidades que en todo caso se guardan para una solemne sentencia definitiva». No era necessària per a allò interlocutori, «por no haberse gobernado la serie de este expediente por los trámites de contestación, admisión a prueba, publicación y demás, que no habiéndose tenido por necesario, menos deve tenerse la citación para lo interlocutorio». És més, aportava manifestacions repetides del mateix Gosalbes en favor de la resolució ràpida «sin más figura de juicio que aquel sumario examen» dels documents aportats. En qualsevol cas, sol·licità la inadmissió de l'escrit d'apel·lació, tot recusant, al mateix temps, Francisco Soler. Amb el definitiu «acompañado» de consens, el 17 de juliol de 1762 Leopoldo Izquierdo, l'alcalde major i tinent corregidor, retornà l'expedient a l'estat en què estava abans del 26 de maig.⁵³

La cosa es complicà quan Gosalbes sol·licità l'admissió de la clàusula del testament de l'avi trobada en l'arxiu episcopal de la ciutat d'Oriola, tot jurant no haver-la poguda aconseguir fins llavors; de fet, estava signada el 20 de juliol del mateix any. Així, en el llibre titulat *Cláusulas de los difuntos de la Universidad de San Juan* hi havia una partida d'Antoni Cerdà que certificava l'existència per a Gosalbes de «son último y darrer testament fet per aquell en tretze de febrer del any mil setcents y nou, y entregat a mi, dit notari, en dèsat dels matexos».

No obstant això i si bé la clàusula contenia les referències als marmessors, les misses i altres voluntats sempre referides, en cap moment no al·ludia, com remarca va Marco, a la destinació individualitzada dels béns relictos, atés que només certificava la mort i l'enterrament de l'avi. És més, tampoc no feia constar la *tradicito* amb els requisits de rigor i, el que era pitjor, no quadrava exactament amb el suposat testament, atés que evidenciava en aquest l'absència de l'entrega, de la data i dels testimonis.⁵⁴

La qüestió és que per mitjà de l'«auto» del 26 d'agost del mateix 1762, dictat igualment per Francisco Álvaro i Leopoldo Izquierdo, es declarava, novament:

No haber lugar a la prothocolización del mencionado papel, y reservaron su derecho salvo al referido Gozalbes, para que en razón de lo demás que por el citado recaudo pueda resultar a su intención, usse de él según y como le compete y conveniente le sea.⁵⁵

---

52. F. 135.

53. F. 143-145.

54. F. 146.

55. F. 150v.

Notificat l'«auto» a Gosalbes l'endemà, el mateix dia sol·licità i aconseguí l'entrega de l'expedient a l'efecte d'estudiar un possible recurs d'apel·lació. A partir d'aleshores i contràriament al que era habitual, fou Gosalbes qui retingué reiteradament l'expedient més temps del concedit, amb les mateixes i puntuals reclamacions de Marco. Però és que Gosalbes tenia un motiu poderós: segons ell, la sentència re-interpretava la demanda fins al punt de deformar-la, cosa que l'obligava a replantejar-se el sentit dels passos següents que calia fer. La sentència, tal com estava formulada, denegava la protocol·lització sol·licitada, atés que no podia acceptar-se per a un paper que no estava validat formalment com a testament i que —suposadament, i açò era el més important— aquesta validació no havia estat demanada. Açò, interpretava Gosalbes, feia inútil tot tipus de recurs perquè «el expediente publica haver abrasado todas las acciones conducentes a su intención». El que no volia l'Audiència, creiem, era entrar en el fons de la qüestió. Però anem als orígens. La demanda de Gosalbes deia literalment:

Deseando aver una o más copias del espresado testamento, y que a este fin se libren auténticas y feeficientes y quede prothocolado assimismo en devida forma por el presente Esno. como regente qe. es y dueño de los papeles de dho. escrivano Zerdá. A Vm. pido y suplico se sirva mandar ante todas cosas se notifique a dho. Juan Martínez ponga de manifiesto el presentado testamento y le entregue como a dueño que es de dichos papeles [...] para todo lo qual se dé comición al presente escrivano.⁵⁶

Amb la presentació del testament referit, Gosalbes requeria que se li admeteren els perits pràctics que acreditaren que estava escrit legítimament d'acord amb el dret valencià i sense cap defecte substancial. En els escrits posteriors, no obstant això, la petició de Gosalbes apareixia lleugerament modificada:

Se ha de servir Vm. mandar se protocolize y registre el citado testamento [...] librándose la copia o copias que se pidieren para su uso y ejercicio, previas en caso necesario las declaraciones y demás pronunciamientos conducentes a su valihidad, por concurrir los requisitos que se prescribían por disposición, costumbre y práctica de los abolidos fueros.⁵⁷

Si bé és cert que aquesta petició s'havia inclòs de manera diferent en cadascun dels escrits presentats, de manera que en algun moment semblava —més clarament en el primer escrit— que només s'hi sol·licitava la protocol·lització, Gosalbes recordava

56. F. 3v-4.

57. F. 65.

aquestes paraules exactes per a fer al·lusió, també, a una pràctica tan habitual i oportuna com era la d'evitar la duplicitat de processos:

La dicha protholisación del testamento previas en caso necesario las declaraciones y pronunciamientos correspondientes a su validación, que es el método que puntualisan los AA. Reynícolas en semejantes expedientes, a más de que aunque esto faltara, que no falta, quién no descubre estar embevida la demanda de validar qualquier documento por el mismo acto de procurar su prothocolisación, siendo esta proposición tan clara y terminante que aun en las fórmulas de semejantes acciones solo se pide la prothocolisación del instrumento, ya sea el encontrado en minuta o no alargado [sic], sin haser mención de que deva preceder antes artículo declaratorio en quanto a su validación.⁵⁸

Gosalbes sol·licitava l'admissió de l'apel·lació de l'«auto» davant l'Audiència i la certificació corresponent per a la seua introducció, amb l'oposició de Marco perquè la considerava del tot «intempestiva» i sense referència ninguna a cap objecció del cosí. El 17 de setembre l'alcalde major i el seu «acompañado» admeteren l'apel·lació amb tots dos efectes, remeteren a l'Audiència l'expedient original i deixaren una còpia de registre en el jutjat.

Ja en la Sala Civil de l'Audiència de València, Gosalbes, tant en l'escrit d'interposició de l'apel·lació com en els següents, modulà la demanda; segons Marco, però, la modificà substancialment. L'objectiu d'aquell era, òbviament, l'anul·lació de l'«auto» inferior, però ara sobre la base que el que estava fent no era res més que exercir el dret que li atorgava el jutjat inferior quan, tot i denegar la protocol·lització, li reconeixia el dret a acudir on creiera oportú per a presentar altres reclamacions, sense concreció ni exclusió alguna:

Que deve declararse por nulo y en todo caso revocarse lo decidido por el tribunal inferior, y mandar se prothocolise el papel cabeza de autos del primer ramo como tal testamento, y en todo caso declararse subsidiariamente por válida la substitución o fideicomiso que en él se incluye según la disposición foral que aun subsistía [...] y sin embargo de parecer que este pensamiento no se halla expresamente deducido en la demanda ante el inferior, pero lo está virtualmente.⁵⁹

---

58. Pel context en què trobem aquest paràgraf, entenem que la darrera frase és formulada a tall de pregunta; per això accentuem el relatiu «quién». F. 154v-155.

59. Gosalbes remarcava el caràcter de fideïcomís *inter liberos* atorgat en temps de guerra a tall de *jure militari*, que s'equiparava amb els atorgats en cas de pesta, rusticitat, senzillesa o ignorància dels testadors, i en els quals, com a privilegiats que eren, no calia ajustar-se a les formalitats legals. També insistia en la poca fiabilitat dels testimonis presentats per Jaime Marco, en el fet que l'escrivà Cerdà i mossén Planelles sí

A banda hi ha els arguments de fons. S'hi reproduïren els mateixos aportats en primera instància, si bé Gosalbes afegí una observació nova i rellevant:

[...] según fueros, se testava *jure militari*, por el qual, contra las reglas del derecho común era permitido a qualquiera morir con testamento en parte e intestado en otra [...] y aquí sirve la diferencia entre lo relativo al ritu del testamento y lo concerniente a lo que quiso el que dexava los bienes.⁶⁰

Es tractava de donar per vàlida la substitució o el fideïcomís dels germans perquè era la voluntat inqüestionable de l'avi, juntament amb l'usdefuit en què va viure la vídua i els increments de dot amb què va beneficiar la filla Gertrudis; és a dir, no es focalitzava en la protocol·lització, sinó en una validació «ampliada» del testament.

Marco, lògicament, demanà la confirmació de l'«auto» de primera instància, reproduint també els mateixos arguments, destacadament que la petició del cosí s'havia limitat a la protocol·lització del «papel», i sense fer cap referència a la seua validació. És a dir, donava suport a una resolució judicial sobre la qual mai no havia argumentat. Si bé en cap moment no va al·legar que validació i protocol·lització foren qüestions separades, i l'una no continguera l'altra, ara reclamava insistentment que l'Audiència se circumscrivira exclusivament a la protocol·lització. Secundàriament i com a resposta a la nova consideració de Gosalbes sobre la compatibilitat entre successió testada i successió intestada, també demanava la desestimació de l'«auto» perquè aquesta segona consideració era un tema afegit a la causa sobre el qual no s'havia resolt en primera instància, per la qual cosa no es podia veure en segona. Així i tot, argumentava que l'Audiència no podia declarar que uns béns relictos es regiren pel testament i uns altres, pel règim *ab intestato*.

El darrer escrit del lligall d'apel·lació és la rèplica de Gosalbes, del 7 de març de 1763, on es reafirma sense novetat ninguna en el que ja havia al·legat. No tenim noves notícies del recurs fins més de vint anys després, quan el 14 de gener de 1785 la Sala Civil de l'Audiència convida tots dos procuradors que «dentro de quince días precisos hagan constar de transacción, convenio o formal apartamiento de este pleyto, con prevención que pasados se prosederá a su determinación según el estado en que se halla».⁶¹ El 12 de maig la Sala declara que «se dan los autos por terminados» d'acord amb el certificat que el 2 de maig presentava el procurador de Jaime Marco, lliurat per l'escrivà d'Alacant l'1 de març i on es deia:

---

que comptaven com a tals, o que no podia afectar la voluntat dels testadors la poca diligència de l'escrivà o que el beneficiari desconequera on es trobava el testament; veg. f. 13, lligall d'apel·lació. «La demanda ceñida al punto de protocolizar el documento incluye un concepto general comprensivo de todos los extremos que abraza el mismo papel, assí ordinarios como subsidiarios»; f. 28, lligall d'apel·lació.

60. F. 16-16v del lligall d'apel·lació.

61. F. 30 del lligall d'apel·lació.

Que Dn. Jayme Marco, abogado de los reales consejos, Matilde Gosalbes, viuda de Juan Bta. Gosalbes, y Gregorio Gosalbes, celebraron ante mí, dicho esso. en catorce de abril del año pasado mil setecientos sesenta y quatro, escritura de transacción, combenio, divición y partición de los bienes que quedaron por muerte del dicho Juan Bta. Gosalbes de Gregorio, baxo diferentes pactos y condiciones, apartándose absolutamente del pleyto que seguían los mismos sobre la insubsistencia de su testamento otorgado ante el esso. Miguel Planelles, de la universidad de San Juan en dies y seis de marzo del año también pasado mil setecientos cinquenta y nueve, y que devía guardarse la disposición hecha por Gregorio Gosalbes, abuelo, que al pareser habría authorisado Antonio Cerdá de la propia Universidad en trece de febrero de mil setecientos y nueve, y que se prothocolisase para que tuviera efecto, de cuya determinación se apeló por el contenido Gregorio Gosalbes para la R. Audiencia de este Reyno, de forma que sobre todo se dieron los otorgantes por satisfechos con apartamiento de todas las pretensiones que virtieron y solisitaron tener en dichos autos y demás piezas que promovieron por lo dicho, dándolas todas por rotas, lineadas y canseladas para que nada de ello valiera ni hiciese fee judicial ni extrajudicialmente.⁶²

7. CONSIDERACIONS FINALS

Si bé és cert que el dret valencià i el castellà compartien una mateixa base, el *ius commune*, de tal manera que gran part de les construccions jurídiques d'ambdós drets eren en essència similars, el règim successori, com l'econòmic matrimonial, mostraven diferències destacables, i és per açò que la resolució definitiva d'aquest plet inevitablement beneficiaria o perjudicaria una part o l'altra, depenent de l'ordenament jurídic que es declarara aplicable.⁶³ De la manera en què estaven plantejades la demanda i la contestació, no era possible una resolució de consens o satisfactòria per a totes dues parts. En tota aquesta qüestió i malgrat que les consideracions finals que nosaltres fem com a investigadors no poden eixir de l'àmbit de les hipòtesis, creiem que igualment

62. F. 31 del lligall d'apel·lació.

63. Federico MARTÍNEZ RODA, «El derecho común y la supresión de los Fueros de Valencia», *Revista de Estudios Políticos (Nueva Época)*, núm. 163 (gener-març 2014), p. 101-124. Javier PALAO GIL, «El derecho civil foral valenciano: instituciones históricas del derecho de familia y de sucesiones», a Javier PALAO GIL, *Un derecho civil valenciano posible: Propuestas legislativas y proyección de futuro*, València, Tirant lo Blanch, 2021. Vegeu un estudi en profunditat del règim econòmic valencià en M. Dolores GUILLOT ALLAGA, *El régimen económico del matrimonio en la Valencia foral*, València, Biblioteca Valenciana i Generalitat Valenciana, 2002. Vegeu també, tant per al dret economicomrimonial com per al successori, Arcadi GARCIA I SANZ, *Instituciones de dret civil valencià*, Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I, 1996.

ens hem d'aventurar a fer un assaig de conclusions, que poden ser el reflex de l'estat de la situació en l'actualitat.

La voluntat de disposar dels béns propis, en aquest cas per a més enllà de la vida, és pròpia de la natura humana i així ho considerava la legislació valenciana històrica, que li atorgava un grau de llibertat considerable.⁶⁴ És un dret o llibertat que, gràcies a investigacions recents, sabem que mai no va caure en oblit dels valencians, com mai no es va renunciar a recuperar-lo després de perdut, sinó al contrari. No sabem en quina mesura aquesta antiga facultat romania més o menys present en la ment dels valencians dècades després d'haver-se suprimit, però la qüestió és que les parts que intervenen en aquest procés no qüestionen en cap moment la legitimitat de salvar, sempre i en tot cas, la voluntat íntegra dels avis Gregori i Gertudis, inclús mentre era vigent el dret castellà, més preocupat per modular aquestes voluntats amb el sistema de les llegendes. Es poden canviar les normes d'un dia a l'altre, clarament per via impositiva, però la idiosincràsia d'un poble camina per uns altres indrets i té els seus temps habitualment més llargs.⁶⁵ En cap moment no s'argumenta res pel que fa a la superioritat moral d'un sistema sobre l'altre, i és cridaner que no ho fera Jaime Marco en favor de les llegendes castellanès, especialment si tenim en compte els seus interessos i el seu caràcter de lletrat en actu.

Siga com fora, ens trobem davant d'un conflicte de dret privat esdevingut arran d'una alteració jurídica irreflexiva, discriminadora i fora de tot raonament mínimament sostenible per una monarquia o una administració que es volia pacificadora. És una intromissió innecessària en la vida privada de les persones, els problemes de la qual, com ja estem veient, van perdurar dècades.

Centrant-nos en el nostre cas, el primer que ens crida l'atenció de l'escriptura de transacció final és la intervenció de Matilde Gosalbes, esposa del fill, Joan Batiste Gosalbes. El fet de no haver aparegut en cap moment al llarg de l'expedient ens fa pensar que, paral·lelament, degué obrir-se un altre conflicte —en l'àmbit judicial o no— en el qual aquesta vídua es presentara per a reclamar possibles drets propis i que suposem que desconeixia que tenia fins a l'aparició del paper o testament i l'inici d'aquest procés. Ja no es tractaria, doncs, d'un conflicte entre dues parts, sinó entre tres. Ja no eren debats centrats només en qüestions successòries, sinó que també hi intervindria

64. Respecte a aquesta qüestió i encara que date de molt més tard en el temps, vegeu una interessant exposició sociojurídica i defensa del principi de llibertat de testar enfront del règim de les llegendes, així com sobre la respectiva situació en què queden pares i fills en el dret successori dels distints ordenaments jurídics peninsulars, en l'obra del notari valencià Federico BARRACHINA Y PASTOR, *Derecho foral español en sus relaciones con el Código civil, la jurisprudencia del Tribunal Supremo y doctrina de la Dirección General de los Registros y del Notariado*, 3 vol., vol. 1, Castelló, J. Armengot é Hijos, 1911, p. LVII i seg.

65. Vegeu sobre això una dissertació interessant i oportuna, també en clau actual, en Javier PALAO GIL, «El dret civil valencià: impossible o possible», a Javier PALAO GIL, *Un derecho civil valenciano posible*, p. 19-34.

el dret econòmic matrimonial, respecte al qual caldria resoldre sobre qüestions complexes al voltant, per exemple, de l'aixovar o el creix. La solució en els jutjats seria encara més complicada. Tal vegada la nova actora entraria en contacte amb els seus dos nebots després de l'últim escrit, del 7 de març de 1763, fent-los saber el seu interès per reclamar el que creia que eren els seus drets. Tal vegada per això els seus nebots deixaren en suspens el judici en l'Audiència, per a arribar tots tres a un acord que formalitzarien davant del notari un any més tard.

L'examen d'aquest plet parteix d'una premissa bàsica: consegüentment al grau de llibertat de testar en cada ordenament, es dona una menor regulació legal del dret successori a València que a Castella, per això té major rellevància la doctrina —i molt especialment la pràctica notarial— en el dret valencià que en el castellà.⁶⁶ És una cosa que es veu clarament en els arguments de les parts, òbviament sense una individualització de disposicions i autors, cosa que, en tot cas, quedava per a les alegacions jurídiques finals. I el fet que aquestes pràctiques notariales ja no foren d'ús —tal vegada ni tan sols de coneixement— per part dels jutges que sentenciarien el plet, empentava les parts a aportar instruments i protocols que, encara que eren aliens al cas, podien servir com a elements comparatius per a determinar la validesa o la nul·litat del «paper» com a testament segons el dret valencià. Gosalbes deixava entreveure que la sentència de primera instància era un bon exemple d'aquest desconeixement, ja que hàbilment defugia entrar en el fons de la qüestió, en el *petitum*.

Mentre que Gosalbes defensa sense fissures la vigència del dret valencià en el moment en què van ocórrer els fets, el posicionament del seu cosí Marco sobre aquesta qüestió no és tan clar. Malgrat que va veure's obligat pels seus interessos a defensar la vigència del dret castellà, mai no deixà d'al·ludir i d'argumentar profusament sobre la nul·litat de l'acte també segons el dret valencià.

Aquesta vacil·lació de Marco és el reflex d'un enfocament diferent de la causa. Enfront de la insistència, segons el moment i la part, en la forma, trobem la insistència en el contingut, atés que el dret valencià no era tan formalista com el castellà. Respecte al fet que la formalització poguera ser determinant de la validació o la nul·litat del testament, hi havia la llibertat de testar que defensava Gosalbes enfront de la *traditio* i la protocol·lització del «papel» de què parlava Marco, per molt que el dret castellà compartira amb el valencià la màxima segons la qual la voluntat del testador era llei en el dret successori. Tot açò atorgava una importància capital als testimonis, tant als que eren presents en l'atorgament del testament el 1709, com als que podien depositar sobre la pràctica notarial foral. Respecte als primers, mentre que per a Marco era necessari

---

66. Així i tot, hem vist alguna referència de Jaime Marco a disposicions legals castellaness individualitzades, en concret a les Leyes de Toro, 10 i 11 (f. 61v), a propòsit de la seua presentació com a fill legítim. Carlos TORMO CAMALLONGA, «El derecho en las alegaciones jurídicas del siglo XVIII», *Saitabi: Revista de la Facultat de Geografia i Història (Universitat de València)*, núm. 50 (2000), p. 277-317.

que foren tants i amb els requisits que exigien les lleis per a cada tràmit, per a Gosalbes tota deficiència era plenament salvable. Respecte als segons, una vegada transcorregut més de mig segle, tots els que s'aportaven només podien parlar per referències alienes.

Sembla inqüestionable que, en el moment en què s'escrigué el paper objecte de disputa, el dret valencià encara era vigent a Alacant i el paper segellat castellà encara no circulava per la ciutat. També sembla bastant clar que la mancança posterior de protocol·lització fou consentida tant per la vídua com pels fills, sense que en coneguem els motius i tal vegada confiats i despreocupats dels problemes que amb el temps pogueren ocasionar-se per diferents interessos entre descendents amb menys lligams familiars. I, òbviament, sense pensar en la possibilitat que en l'àmbit judicial es plantejara la validació o la nul·litat de dit paper com a testament.

Més que pautes generals sobre la manera de resoldre aquest tipus de plets, la Chancillería i després l'Audiència havien resolt, des del primer moment, atenent cada cas en concret i sempre, recordem-ho, des del major respecte possible a la voluntat dels testadors. Però aquest cas ja era molt tardà en el temps i, com hem dit, les proves, especialment la testimonial, tan important per a la validació dels testaments forals, plantejaven problemes de resolució molt difícil, si no impossible.

Diguem en el seu moment que amb l'arribada de Carles III al tron, el 1759, l'Ajuntament i la Universitat de València havien presentat a la cort uns memorials de greuges en els quals sol·licitaven la devolució dels Furs i en favor del nomenament de valencians per a les places vacants de l'Audiència.⁶⁷ S'obrien, una altra vegada, noves esperances. Tot plegat —i açò és una especulació—, és possible que aquestes iniciatives i altres en l'àmbit doctrinal —pensem en Mayans o en Berní— complicaren internament la decisió de jutges i magistrats, tot preveient possibles conseqüències d'una hipotètica recuperació dels drets perduts; una recuperació molt difícilment aplicable a aquest cas concret. D'ahí prové, tal vegada —és una altra especulació—, l'interès per compel·lir les parts a un acord extrajudicial.⁶⁸

Si bé seria interessant parlar dels magistrats que intervingueren en el procés, nosaltres ens limitarem a fer-ne unes breus pinzellades i ho deixarem per a un altre treball. El 1785 era oïdor de l'Audiència Felipe Musoles. Diputat regidor de la ciutat de València, fou un dels autors, juntament amb els representants de les ciutats de Barcelona, Saragossa i Mallorca, del memorial de greuges que el 1760 van dirigir al monarca als

67. Pilar GARCÍA TROBAT, *Nostalgia de los fueros perdidos*, p. 73 i seg.

68. En les primeres resolucions del procés en la seu de l'Audiència hi veiem intervenir els magistrats José Vicente Ferrer, Sebastián del Castillo, Jacinto Miguel de Castro, José Moreno, Miguel Eugenio Muñoz, Gaspar Cebrián i Francisco Lozella, i el 4 i el 26 de novembre de 1762, el regent, que, per la informació de Molas Ribalta, devia ser Marcos Jimeno Rodríguez. El 1785 hi ha Felipe Musoles, Joaquín Herrán i Jacobo Caamaño, i el 12 de maig de 1785, el regent, que, per la informació igualment de Molas Ribalta, devia ser Ángel Antonio Figueroa Prado. Vegeu P. MOLAS RIBALTA, «Las audiencias borbónicas de la Corona de Aragón», p. 114 i seg.

efectes referits en el paràgraf anterior. Sobre aquestes reivindicacions es va insistir a consciència el 1766 amb la petició de la ciutat perquè la plaça vacant de l'Audiència de València per mort de l'oïdor Sebastián del Castillo, que també va participar en aquest procés, fora ocupada per un valencià, i no per un castellà, com havia ocorregut amb el traspass de l'oïdor aragonés Vicente Ferrer. Era una petició en la qual es feia un èmfasi especial en el desconeixement per part dels magistrats forans del veritable significat dels termes emprats en els textos escrits en la llengua dels naturals.⁶⁹

En definitiva, doncs, i si bé aquestes conclusions poden quedar obertes a diferents interpretacions —cal reconèixer-ho—, creiem que hem complert amb l'objectiu d'aquest estudi. Per una banda, encara ens queda molt per saber respecte al que va passar al regne de València en l'àmbit judicial arran del canvi jurídic imposat pel Decret de Nova Planta del 29 de juny de 1707. Per l'altra, el record del dret propi va romandre ben present al llarg del temps entre els valencians, i no solament entre els hòmens de lletres.

---

69. José Miguel PALOP RAMOS, «Centralismo borbónico y reivindicaciones políticas en la Valencia del setecientos. El caso de 1760», a *Homenaje al Dr. D. Juan Reglá Campistol*, 2 vol., vol. II, València, Universitat de València, 1975, p. 65-77. P. GARCÍA TROBAT, *Nostalgia de los fueros perdidos*, p. 76 i seg.